

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗБРОЯ І ДЕТЕРМІНАНТА СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

DISINFORMATION AS A WEAPON AND DETERMINANT OF CRIMES AGAINST HUMANITY

Гнатенко М.П., аспірант кафедри адміністративного та кримінального права

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
orcid.org/0009-0001-3591-5943

Проблематика дезінформації є актуальною, оскільки засоби масової інформації мають великий вплив на ідеологічне та політико-правове формування громадян своїх країн. Важливим є й акцент на тому, що такий вплив може виходити далеко за межі власної держави. Метою даної роботи є аналіз інформаційної політики рф щодо України, яка базується на дезінформації, що є потужною зброєю, загрозою та детермінантою скоєння злочинів проти людяності. Досягнення поставленої мети сприятиме виявленню зв'язку між поширенням дезінформації та скоєнням злочинів проти людяності. З урахуванням процесів глобалізації такі країни, як рф, Китайська Народна Республіка та інші, мають змогу поширювати вигідні їм тези задля змінення суспільної думки у демократичних країнах, що у майбутньому дозволило б привести до влади у цих державах союзницькі політичні сили, а також забезпечило б підтримку, а не засудження будь-яких незаконних дій держави-агресора. Окрім власне поширення тез, на прикладі рф можна пересвідчитися, що інформація – це зброя, яка може бути використана для втручання в іноземні вибори, дестабілізації, намагання радикалізувати суспільство, створити недовіру до демократичних інституцій. Вартим уваги є й зв'язок між інформаційною політикою та скоєнням злочинів проти людяності, оскільки систематична дезінформація, яка масово поширюється у ЗМІ, може спонукати до підтримки/скоєння даних злочинів. Яскравим прикладом тут слугує агресія рф проти України, Молдови, Грузії; політика Китайської Народної Республіки щодо Тайваню, згідно з якою КНР постійно застосовує на нього тиск як інформаційний, так і політичний/військовий. Як рф, так і КНР намагаються подати ці події як внутрішні: Китайська Народна Республіка називає тайванців «сепаратистами», а питання потенційної військової агресії розглядає як законне в контексті реалізації принципу «єдиного Китаю». рф, у свою чергу, роками поширювала тези про «братні народи», вважала Україну країною власної сфери впливу, а тому агресивну війну рф подавала не як намагання знищити іншу незалежну державу чи порушення міжнародного права, а як нібито «законний» захист власних інтересів.

З огляду на виклики в інформаційній безпеці демократичним країнам слід об'єднувати власні зусилля для боротьби з наростаючими загрозами дезінформації, популізму. Разом з тим, важливим є впровадження програм для підвищення медіаграмотності власних громадян, поліпшення навичок критичного мислення.

Ключові слова: злочини проти людяності, вплив, дезінформація, гібридна війна, штучний інтелект, критичне мислення, медіаграмотність, вільне суспільство, демократія.

The issue of disinformation is relevant because the media have a great influence on the ideological, political and legal formation of citizens of their countries. It is also important to emphasize that such influence can go far beyond the borders of one's own country. The purpose of this paper is to analyze Russia's information policy towards Ukraine, which is based on disinformation, which is a powerful weapon, threat and determinant of crimes against humanity. Achieving this goal will help to identify the link between the spread of disinformation and the commission of crimes against humanity. Given the processes of globalization, countries such as the Russian Federation, the People's Republic of China and others have the opportunity to disseminate favorable theses to change public opinion in democratic countries, which in the future would allow allied political forces to come to power in these countries, as well as provide support rather than condemnation of any illegal actions of the aggressor state. In addition to the actual dissemination of theses, the example of Russia shows that information is a weapon that can be used to interfere in foreign elections, destabilize, radicalize society, and create distrust of democratic institutions. The connection between information policy and crimes against humanity is also worthy of attention, as systematic disinformation that is widely disseminated in the media can encourage support for/commission of these crimes. A striking example is the aggression of the Russian Federation against Ukraine, Moldova, and Georgia; the policy of the People's Republic of China towards Taiwan, according to which the PRC constantly exerts pressure on it, both informationally and politically/militarily. Both Russia and China are trying to present these events as internal: The People's Republic of China calls the Taiwanese "separatists" and considers the issue of potential military aggression as legitimate in the context of the "one China" principle. The Russian Federation, in turn, has been spreading theories about "fraternal peoples" for years, considering Ukraine a country in its sphere of influence, and therefore the aggressive war was presented by the Russian Federation not as an attempt to destroy another independent state or a violation of international law, but as an allegedly "legitimate" defense of its own interests.

Given the challenges in information security, democratic countries should join forces to combat the growing threats of disinformation and populism. At the same time, it is important to implement programs to increase the media literacy of their citizens and improve critical thinking skills.

Key words: crimes against humanity, influence, disinformation, hybrid warfare, artificial intelligence, critical thinking, media literacy, free society, democracy.

Постановка проблеми. У сучасному світі засоби масової інформації відіграють важливу роль у формуванні загальної думки суспільства. Беззаперечним є той факт, що інформаційний вплив певної країни поширюється далеко за її межі завдяки глобалізаційним процесам. Саме на основі інформації громадськість:

1) формує думку стосовно політичних діячів, їхньої підтримки на виборах;

2) робить висновки щодо подій, які відбуваються у світі;

3) визначає, хто є агресор, а хто – жертва під час воєнних дій, які розгортаються на міжнародній арені;

4) може покращувати медіаграмотність, адже якісна аналітика спричиняє до розвитку критичного мислення у суспільстві;

5) розбудовує свою ідентичність (великий вплив на суспільство має культурний, соціальний, історичний простір, що у загальному й складають ту систему цінностей, яка формує з кожного особистість з власною думкою, ідеалами та переконаннями).

Наразі загрози від дезінформаційних кампаній є дуже великими, оскільки, наприклад, такі країни, як РФ, намагаються максимально дестабілізувати ситуацію у світі загалом, і в Україні, зокрема, поширюючи неправдиву інформацію про різноманітні сфери життя людей у демократичних країнах. Протягом усієї своєї історії РФ витратила багато грошей на реалізацію інформаційного впливу на інші держави, просуваючи російський порядок та далекі від реальності погляди на події. У такий же спосіб намагаються діяти й інші авторитарні країни, які займаються підміною понять і зміною фактів. Наприклад, КНР постійно наголошує на тому, що Тайвань є їхньою територією, а владу та громадян, які виступають проти «об'єднання», у Китайській Народній Республіці вважають сепаратистами. Дані наративи спрямовано на те, щоб надати «законності» діям КНР в очах світової спільноти у разі майбутнього військового конфлікту, до якого Китайська Народна Республіка активно готується. Комуністичній владі важливо продукувати такі тези ще й задля того, щоб переконати демократичний світ у тому, що Тайвань не варто підтримувати, а територіальні суперечки – це виключно «внутрішні» справи Китайської Народної Республіки. Зокрема, КНР постійно проводить масштабні військові навчання навколо Тайваню, останні з яких проводилися у квітні 2025 року: «Китай без попередження розпочав масштабні військові навчання навколо Тайваню, назвавши його владу “сепаратистами” і “паразитами”, які підштовхують острів до війни».

Навчання, які супроводжуються пропагандистською кампанією, розпочалися вранці 1 квітня. Народновизвольна армія Китаю (НВАК) повідомила, що ці навчання – «суворе попередження» уряду Тайваню через його «сепаратистську діяльність».

У межах навчань до острова наближаються сили ВМФ, армії та ракетних військ НВАК одразу з кількох напрямків.

Зазначається, що навчання зосереджуватимуться на «патрулюванні боеготовності на морі та у повітрі, захопленні всеосяжного контролю, завданні ударів по морських та наземних цілях та встановленні блокадного контролю на головних територіях і маршрутах».

Згодом стало відомо, що до навчань залучили й Берегову охорону Китаю, яка проводитиме «патрулювання правоохоронних органів» поблизу Тайваню.

Головним елементом навчань є інтеграція невійськових формувань – Берегова охорона та її флот морської поліції з риболовних суден – та перероблення чи створення цивільних суден для військового транспорту» [1].

З огляду на політику та дії КНР можна зробити висновок, що загрози для Тайваню є реальними.

Порівняймо: тожотним прикладом можуть слугувати регулярні військові навчання РФ поблизу кордонів України до 24 лютого 2022 року, що, зрештою, призвело до початку нової фази війни.

Важливим у даному контексті є й акцентованість інформаційної політики Китайської Народної Республіки на тайванців: поширення вигідних комуністичній партії тез, застосування гібридних засобів впливу, впровадження стратегічної системи дезінформації: «Поки що Пекін віддає перевагу м'якій силі й намагається впливати на тайванців та обрану ними владу острова гібридними засобами – це прокитайська пропаганда, підкуп посадових осіб органів влади різних рівнів та лідерів думок, преференції для тайванського бізнесу на материку, стипендії молодим тайванцям на навчання в китайських вишах, а також ініціювання різних форматів взаємодії окремих категорій і верств жителів острова і материку, як-от симпозиуми вчителів, конференції лікарів, молодіжні зібрання на материку тощо. У ході таких горизонтальних комунікацій тайванських представників переконують у перевагах життя у КНР, намагаючись забезпечити їх симпатії до комуністичної системи Китаю» [2].

Важливо відмітити й той факт, що військові навчання та провокації КНР мають на меті не лише тренування можливого нападу на Тайвань, але й психологічний тиск та залякування тайванців: «Водночас Пекін посилює тиск і спроби залякування тайванців, щодня надсилаючи до острова бойові кораблі й літаки, які під приводом патрулювань маневрують поблизу острова, змушуючи його жителів із тривогою дивитися на небо й шукати очима вказівники до укриттів та бомбосховищ. Такими діями китайська влада транслює місцевим простим меседж – погоджуйтеся мирно прийняти владу Пекіна над островом і будете жити заможнo, як на материку. Якщо ж пручатимеся, нам увірветься терпець – і червоний прапор КНР над Тайбеєм установлять десантники НВАК» [2].

Окрім того, варто зробити акцент на тому, що проблематика дезінформації тісно пов'язана зі скоєнням злочинів проти людяності, оскільки саме інформаційна політика дозволяє створити ті передумови, які у майбутньому дозволяють вести війни та обґрунтовувати порушення міжнародного права. Очевидно, що без ідеологічної підготовки, яка включає у себе роки розпалювання міжнаціональної/міжетнічної ворожнечі, авторитарні режими навряд чи мали б такий великий відсоток підтримки серед населення, яке схвалює воєнні злочини/злочини проти людяності.

У цьому контексті варто зауважити на важливості розвитку медіаграмотності, критичного мислення, здатності до аналізу інформації серед вільних суспільств, оскільки загрози, які несе в собі дезінформація є вкрай великими, а ціна, яку можуть заплатити громадяни демократичних країн, що сприймають фейки за належне, – може бути занадто високою. У зв'язку із зазначеним надзвичайно важливим є поглиблення співпраці між країнами у контексті протидії дезінформації, кіберзагрозам та іншим дестабілізуючим чинникам, що можуть негативно впливати на суспільства, підірвати основи демократії та розпалювати ворожнечу на політичному/соціальному/культурному/ідеологічному ґрунтах.

Аналіз стану дослідження. Про актуальність теми даної статті безпосередньо свідчать праці вітчизняних науковців. Зокрема, кандидат юридичних наук Мельник Д. С. у своїй роботі «Наративи держави-агресора як складова дезінформації в умовах ведення гібридної війни проти України» аналізує загрозу дезінформації у контексті політики РФ, яка була спрямована проти України [3].

Окрім того, розглядом питання загрози дезінформації займалися й Гривнак Б., Лопушинський І. та Сапіжак І., які у науковій праці «Дезінформація як загроза національній безпеці України в умовах неоголошеної російсько-української війни» акцентують увагу на важливості розробки ефективної протидії дезінформації як головному виклику не тільки для окремих держав, а й для міжнародного співтовариства загалом [4].

Варто відмітити й науковий доробок з означеної тематики таких вітчизняних учених, як:

1) Звоздецька О., яка у своїй праці «Дезінформація як загроза національній безпеці Європейського Союзу: проблеми та підходи» досліджувала проблематику неправдивої інформації у контексті загрози для національної безпеки [5];

2) Кутуза Н., Тельпіс Д., які у науковій роботі «Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення)» розглядали дезінформацію як частину інформаційно-психологічних операцій РФ під час російсько-української війни [6].

Однак, незважаючи на низку сучасних досліджень, проблема скоєння злочинів проти людяності, спричинених дезінформацією, потребує багатогранного дослідження.

Метою даного наукового дослідження є аналіз інформаційної політики РФ щодо України, яка базується на дезінфор-

мації, що є потужною зброєю, загрозою та детермінантою скоєння злочинів проти людяності. Досягнення поставленої мети сприятиме виявленню зв'язку між поширенням дезінформації та скоєнням злочинів проти людяності.

Виклад основного матеріалу. Загроза дезінформації є вкрай небезпечною, зокрема під час виборчих процесів у демократичних державах. Є чимало прикладів, коли авторитарні країни, наприклад, росія, втручалися у вибори з метою забезпечення перемоги кандидата, єдино прийняттого для рф. Стратегія у цьому випадку наступна: диктатури прагнуть максимально розколоти суспільство, намагаючись за допомогою фейкових новин радикалізувати групи підтримки кожного з кандидатів і, зрештою, призвести до дестабілізації у демократичних країнах загалом. У зв'язку з цим важливо протидіяти руйнівним технологіям диктатур.

У даному контексті слід зауважити, що, Г. Макмастер у своїй книзі «Поля битв. Боротьба за захист вільного світу» виокремлює низку дій, які може вчинити будь-який громадянин країн вільного світу для нівелювання дезінформаційних впливів: «Найголовніше, мабуть, що громадянам не треба чекати, поки політичні лідери чи ЗМІ почнуть протидіяти кіберзасобами інформаційній війні. Окремі особи можуть узяти й відмовитися від токсичності та дезінформації в екосистемі соціальних медіа, відновити цивілізовану поведінку в дискусіях, важливих для процвітання демократії. Спілкування з тими, хто мислить інакше, слід цінувати як частину активного громадянського життя не лише в кіберпросторі, а й в аудиторіях, кафе, органах місцевої влади, на баскетбольних майданчиках і полях для регбі. Коли люди сперечаються про проблеми, які їх розділяють, їм варто приділяти стільки само часу для обговорення того, що їх єднає. Громадяни вільних і відкритих суспільств можуть дорожити свободами та можливостями, які їм заповіли предки, і водночас визнавати, що жодна демократія чи ринкова економіка не є досконалою і що над ними треба постійно працювати. І кожен може вдатися до самоосвіти в плані ключових викликів для своєї безпеки, здоров'я та процвітання як до засобу самозахисту від дезінформації» [7, с. 341].

Слід зауважити, що інформація є надпотужною зброєю у XXI столітті з урахуванням розвитку інформаційних систем і технологій, що чинять вплив на індивідуальне й колективне свідоме та несвідоме. Завдяки дезінформаційним кампаніям підконтрольні уряду ЗМІ можуть виправдати будь-які порушення міжнародних норм, у тому числі й злочини проти людяності. Наприклад, рф провадила стратегічну інформаційну політику щодо України протягом довгого періоду часу, поєднуючи тези про «братні народи» з наростаючою ненавистю.

У даному контексті, на нашу думку, можна виокремити кілька етапів російської інформаційної кампанії, спрямованої на дестабілізацію ситуації в Україні:

Перий етап: від відновлення Україною незалежності (1991 р.) до 2013 року. У цей період активно поширювалися тези про «братні народи», про українців, як «молодших братів», про неймовірну близькість, а також про те, що, по суті, – це один народ. Варто зазначити, що дані тези спрямовувалися як на внутрішню аудиторію (рф), так і на зовнішню (з одного боку, Україна, а з іншого, – країни світу).

Так, для укорінення цих тез серед українського народу рф намагалася побудувати спільний інформаційний та культурний простір завдяки популяризації в Україні найрізноманітніших російських продуктів (від музичного та кінематографічного мистецтва до мови), що працювали на підтримання даних наративів. Проте, є випадки й того, як деякі високопосадовці з рф демонстрували свою політику несприйняття України: наприклад, держсекретарка США у 2005 – 2009 роках К. Райс зазначала про несприйняття очільником рф факту незалежності України під час саміту НАТО в Бухаресті (2008 р.): «Я пам'ятаю жакливі

меседжі президента путіна, котрий назвав Україну вигаданою країною. Він сказав, що Україна несправжня» [8].

Другий етап: події Майдану 2013 – 2014 років. На даному етапі інформаційна політика рф почала продукувати нові тези: про те, що «Майдан був спланований в США та ЄС», про «неонацистів», «київську хунту» та «бандерівців», які нібито захопили владу в Україні та намагаються вчиняти «утиски російськомовних», через що українцям треба допомогти. Загалом це було продовженням розколу українського населення на 2 групи:

1) «нормальні українці», тобто ті, які виступають за зближення з рф;

2) «зрадники», які підтримують євроінтеграцію та вступ до НАТО.

Зазначена інформаційна політика призводила до зростання ненависті з боку росіян до українців, що, зрештою, переросло у війну. Варто зауважити, що прихована ненависть до інших – тих, хто відрізняється, завжди була притаманна рф, просто до 2013 року не було триггеру, який міг би вивести її назовні. І проблема тут не просто у несприйнятті того факту, що Україна – незалежна країна, а в мисленні населення рф, яке є глибоко імперським. Саме укорінене переконання власної вишості над іншими (доречно згадати агресію рф проти Молдови, Грузії) дозволяє рф скоювати воєнні злочини/злочини проти людяності.

Третій етап: перша фаза російської агресії проти України (2014 – 2022 роки). Протягом цього часу дезінформаційна кампанія набула великих масштабів: рф заперечувала свою присутність у АР Крим, у Донецькій та Луганській областях. Окрім власне військових дій, що подавалися як громадянська війна, було розгорнуто масову кампанію з дестабілізації в інших містах України, де відбулися інспіровані рф проросійські мітинги, на яких російські провокатори спеціально створювали вигідну для власних інформаційних телеканалів ситуацію, яка підтверджувала тезу про те, що «Майдан насправді не має підтримки», а тому «українцям, які самі ж виявляють бажання зблизитися з рф, треба допомогти».

Четвертий етап: друга фаза російської агресії (2022 рік – теперішній час). На даному етапі рф поширює дезінформацію здебільшого серед міжнародної спільноти, звинувачуючи Україну у порушенні правил ведення війни, міжнародних конвенцій та інших злочинах. Мета рф – змінити реальність, продемонструвавши порушником міжнародного права саме Україну, а рф – як борця з «фашизмом», «визволителя», який не скоює воєнних злочинів/злочинів проти людяності, не знищує щоденно цивільні будівлі, а лише бореться з «нелегітимною українською владою».

Одним з важливих складників у контексті боротьби з дезінформацією, на думку Г. Макмастера, є необхідність розглядати соціальні мережі та інтернет не лише як майданчики для розваг, а й як території, де ведеться інформаційна боротьба за свідомість: «Розглядати інтернет і соціальні медіа як арени конкуренції, а не як безумовні блага, – така настроєність нам необхідна, щоб скористатися перевагами вільного обміну інформацією й водночас захиститися від його небезпек. ... захист від інформаційної війни з використанням кіберзасобів мусить мати наступальний компонент, щоб вносити інформацію в закриті системи, протистояти дезінформації та ставити під сумнів урядові наративи. Демократіям варто розробити інструменти для обходу механізмів контролю, наприклад «Великого китайського фаєрволу» або інтернет-обмежень, запроваджених в Ірані. Такі технології, як космічний ширококутний зв'язок, можуть ускладнити диктаторам закриття доступу до інформації» [7, с. 340].

Ще одним викликом для інформаційної безпеки є стрімкий розвиток штучного інтелекту. Зокрема, завдяки ШІ можуть масово генеруватися фейкові новини, зображення, відео та голосові повідомлення – усе це є загрозою, оскільки демократичні суспільства стають більш вразли-

вими до дезінформації, у зв'язку з чим важливим є розвиток медіаграмотності серед суспільства з урахуванням розвитку сучасних технологій.

На зростанні інформаційних загроз у своїй книзі зазначив і Г. Макмастер: «Досягнення в галузі штучного інтелекту (ШІ) тільки посилюватимуть загрозу кібервійни. Технології ШІ дають змогу системам виконувати завдання, зазвичай призначені для людей. Машина вчитимуться на даних і використовуватимуть алгоритми для прийняття рішень без втручання людини. У поєднанні з мережами високошвидкісного мобільного зв'язку на кшталт 5G, суперкомп'ютерами й «інтернетом речей» (тобто інтернетом комп'ютерних пристроїв, вбудованих у повсякденні речі) це може вплинути на все, від електромереж до громадського транспорту, фінансових транзакцій, глобальної логістики, безпілотних автомобілів і побутової техніки» [7, с. 341].

Висновки. У ході даної роботи було виокремлено 4 етапи російської інформаційної кампанії, розгорнутої проти України, що безпосередньо дозволяє:

1) виявити зв'язок між поширенням дезінформації, замаскованої правовими та ідеологічними гаслами, та скоєнням злочинів проти людяності;

2) розглянути дезінформацію як один з видів сучасної зброї, дієвої на рівні вогнепальної.

Загалом слід зауважити, що загрози, які несуть у собі дезінформаційні кампанії, є вкрай небезпечними у сучасному світі, де кількість неправдивої інформації постійно зростає. Успішність фейкових новин може змінювати суспільну думку, виправдовувати скоєння злочинів, зокрема проти людяності/воєнних. Окрім того, стратегічні дезінформаційні кампанії, які, наприклад, веде РФ проти України на міжнародній арені, мають негативний вплив на сприйняття іншими країнами нашої держави. У зв'язку з цим важливо поглиблювати співпрацю з іншими вільними суспільствами, розробляти курси для підвищення медіаграмотності та створювати ефективні методики боротьби з дезінформацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Китай без попередження розпочав військові навчання навколо Тайваню. URL: <https://bukvy.org/kytaj-bez-poperedzhennya-rozpochav-vijskovi-navchannya-navkolo-tajvanyu/> (дата звернення 05.07.2025).
2. Тайвань під прицілом: як Китай готується «возз'єднати» острів із материком. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3999983-tajvan-pid-pricilom-ak-kitaj-gotuetsya-vozzjednati-ostrov-iz-materikom.html> (дата звернення 05.07.2025).
3. Мельник Д. С. Наративи держави-агресора як складова дезінформації в умовах ведення гібридної війни проти України. *Орликівські читання* – 2024. 2024. С. 127 – 131. URL: <https://mku.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zbirnyk-Orlykivski-chytannya-2024.pdf#page=127>.
4. Гривнак, Б., Лопушинський І., Сапіжак І. Дезінформація як загроза національній безпеці України в умовах неоголошеної російсько-української війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». 2024. № 1 (5). С. 53 – 63. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/122/115>.
5. Звоздецька, О. Дезінформація як загроза національній безпеці Європейського Союзу: проблеми та підходи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2021. № 43. С. 30 – 39. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/212/207/>.
6. Кутуза Н. В., Тельпіс Д. М. Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*. 2023. № 30. С. 282 – 292. URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283887/283078>.
7. Макмастер Г. Поля битв. Боротьба за захист вільного світу / пер. з англ. Надія Коваль. Київ: Наш Формат, 2023. 424 с.
8. У Бухаресті путін називав Україну несправжньою, нині він бачить, що вона більш ніж реальна. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/25/u-buharesti-putin-nazyvav-ukrayinu-nespravzhnoyu-nyni-vin-bachyt-shho-vona-bilsh-nizh-realna/> (дата звернення: 05.07.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025
Дата публікації: 28.11.2025